

М. М. БАРНА, Л. С. БАРНА

**ПАМ'ЯТІ АКАДЕМІКА НАН УКРАЇНИ
КОСТЯНТИНА МЕРКУРІЙОВИЧА СИТНИКА
(3.06.1926—22.07.2017)**

**«Зміст мого життя складали не лише
магістральні шляхи науки... Мене
завжди цікавило життя суспільства,
політика, економіка »**

К. М. Ситник

22 липня 2017 року на 92 році життя помер видатний український вчений в галузі біології, ботаніки, фізіології рослин, генетичної клітинної інженерії рослин та екології, громадський і політичний діяч, доктор біологічних наук, професор, академік НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державних премій України в галузі науки і техніки, віце-президент, а відтак перший віце-президент НАН України (1974—1988), голова Комісії НАН України з розробки наукової спадщини академіка В. І. Вернадського, член Українського ботанічного товариства (його президент), почесний член Російського товариства фізіологів рослин, почесний громадянин Луганська, депутат Верховної Ради УРСР 10-11 скликань, Голова Верховної Ради Української РСР 10 скликання, депутат Верховної Ради України, директор Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України (від 2004 р. – почесний його директор) — відомий в Україні, Європі та й у світі вчений – фітобіолог Костянтин Меркурійович Ситник.

Народився Костянтин Меркурійович Ситник 3 червня 1926 року на хуторі з ботанічною назвою Шишкові за сім кілометрів від м. Луганська у працюючій селянській родині. Про працюючість цієї родини говорить той факт, що його батько — Меркурій Олексійович був ковалем, а мати — Параска Опанасівна займалася домашнім господарством, виховуючи п'ятеро дітей. Багатодітна сім'я, щоденна праця та оточення формували в Костянтина Меркурійовича такі людські якості, як працелюбність і велика працездатність, відповідальність за доручену справу, уміння спілкуватися з людьми, що поєдналися з такими гуманістичними цінностями, як висока щедрість душі, чесність, скромність, чуйність і доброта. Такі високі якості дозволили молодому юнакові у важкі передвоєнні, нелегкі воєнні і повоєнні роки пережити матеріальний недостаток у сім'ї, душевний біль від людських страждань, голод, наполегливо навчатися у школі, медичному технікумі та на природничому факультеті Ворошиловградського педагогічного інституту (нині Луганський національний педагогічний університет).

Alma mater, її чудові викладачі, серед яких Костянтин Меркурійович з особливою теплотою завжди називав тодішнього завідувача кафедри ботаніки Федора Карповича Терещенка, стали визначальними у становленні майбутнього академіка — фітобіолога. Саме за настійною порадою Федора Карповича Костянтин Меркурійович вступив до аспірантури Інституту ботаніки за спеціальністю «фізіологія рослин». У 28 років він захистив кандидатську («Влияние условий корневого питания и водоснабжения на рост и физиологические процессы у лимона»), у 40 років — докторську («Рост и взаимодействие органов растений») дисертації. У 1967 р. йому присвоєно вчене звання професора і в цьому ж році його обрано членом-кореспондентом АН УРСР, а в 1973 р. — академіком АН УРСР.

У свій час англійський письменник Джонатан Свіфт писав: «Людину можна розпізнати за оточенням, у якому вона обертається». Оточення, в якому народився, виховувався, навчався і ставав освіченою і високоінтелектуальною Людиною, академіком АН України в Костянтина Меркурійовича було прекрасним. Про це він сам у свій час говорив: «Моє оточення: працююча сім'я, в якій я народився, кохана дружина Клавдія Василівна, два мої сини — Микола і Сергій, онуки — Катерина, Олександра, Наталка і найменша, але найулюбленіша Романка, повсякденна, часом навіть виснажлива праця, мене завжди оточували прекрасні люди. Яке це велике людське щастя».

В історії ботанічної науки є особистості, які своєю науковою діяльністю внесли вагомий внесок у її розвиток. Такою особистістю на межі другого і третього тисячоліть безперечно був видатний фітобіолог сучасності академік НАН України Костянтин Меркурійович Ситник. Результати глибоких фізіолого-біохімічних досліджень узагальнені в монографіях, зокрема: «Взаємодія надземних і підземних органів рослин» (1963), «Физиолого-биохимические основы роста растений» (1966). Дослідження фізіології окремих органів рослин, особливостей їх будови (морфологічних, анатомічних і цитологічних) та метаболізму висвітлені в монографіях: «Физиология корня» (1972), «Физиология листа» (1978), «Фитогормоны стебля» (1983). Велика заслуга Костянтина Меркурійовича полягала в організації спільних досліджень з охорони природи науковців трьох республік колишнього Радянського Союзу: України, Білорусії та Молдавії, наслідком яких стала колективна монографія «Охрана важнейших объектов Украины, Белоруссии и Молдавии» (1980), що отримала світове визнання.

Костянтину Меркурійовичу Ситнику були завжди притаманні пошуки нових напрямків дослідження. Відкриття ним спільно з Ю. Ю. Глебою і Р. Г. Бутенко двобатьківського успадкування плазмогенів було оцінене як одне з найвидатніших досягнень української біологічної науки, що поклало формуванню нового напрямку в біології — клітинної генетичної інженерії. Костянтин Меркурійович організував в Академії наук України комплексне вивчення впливу факторів космічного польоту на рослинні організми та створив спільну програму українсько-американського експерименту дослідження біологічних ефектів гравітації на клітинному рівні, яка була успішно реалізована під час польоту українського космонавта Л. К. Каденюка на кораблі «Колумбія» (США, 1997). Результати космічних досліджень високопрофесійного колективу науковців, очолюваного К. М. Ситником, опубліковані в монографіях «Микроорганизмы в космическом полете» (1983), «Растительная клетка при изменении геофизических факторов» (1984) та в багатьох наукових виданнях, опублікованих в українських та зарубіжних виданнях.

Ботаніки України сповнені гордості, що Костянтин Меркурійович Ситник більше, ніж трьох десятиліть був Президентом Українського ботанічного товариства і директором Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України (з 2004 року почесний його директор) — наукового центру ботанічної науки як в Україні, так і далеко за її межами. Щоб повністю охарактеризувати притаманні Костянтину Меркурійовичу Ситнику риси сучасного керівника академічної установи звернемося до спогадів його колег: академіка НАН України Ю. Р. Шеляга-Сосонка, членів-кореспондентів НАН України Л. І. Мусатенко та І. О. Дудки, 2006: «Надзвичайно широке коло інтересів, феноменальна наукова інтуїція та проникливість, невичерпна енергія, безкомпромісна сміливість і принциповість, глибока ерудиція, лекторське мистецтво, педагогічний талант і хист керівника у поєднанні з аналітичним складом розуму, вродженим інтелектом, прекрасною пам'яттю, критичним і масштабним мисленням і вмінням бачити те, що не дано іншим, унікальний дар передбачення нових, перспективних напрямків розвитку науки, різнобічна та надзвичайно активна діяльність К. М. Ситника як керівника фітофізіологічних, екологічних, клітинно-інженерних і загальнобіологічних досліджень, атмосфера високої творчої напруги, вміння дискутувати й активно відстоювати свою позицію завжди приваблювала всіх, хто працював і спілкувався з ним, особливо молодь, яка намагалась і намагається слідувати багатьом проявам яскравої особистості, широкої і надзвичайно діяльної вдачі цього вимогливого вченого, привабливої, чуйної, щедрої душі людини».

Окрім наукової діяльності Костянтин Меркурійович Ситник проводив науково-організаційну роботу в Президії Академії наук України на посадах керівника науково-організаційного відділу (1962—1966), головного вченого секретаря Президії (1966—1970), академіка-секретаря Відділення загальної біології (1972—1974), віце президента, а відтак — першого віце-президента Національної академії наук України (1974—1988). Цей період його діяльності вирізняється тим, спільно з Президентом академії наук Б. Є. Патонем він віддає багато енергії, зусиль і вміння для створення наукових академічних центрів у Харкові, Дніпропетровську, Донецьку, Львові та Одесі. Водночас, починаючи з 1970 року упродовж більше, ніж трьох десятиліть Костянтина Меркурійовича Ситника обирали головним редактором редакційної колегії «Українського ботанічного журналу» та членом редколегій багатьох міжнародних журналів. Плідною була його робота як Голови Верховної Ради Української РСР, депутата Верховної Ради України 10-11 скликань, коли його було обрано заступником Голово комісії Верховної Ради України з освіти і науки.

Не можна не відмітити титанічну роботу академіка Костянтина Меркурійовича Ситника як голови спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій за спеціальностями «Ботаніка» і «Мікологія». Його висока наукова вимогливість, принциповість, глибокий аналітичний підхід у процесі розгляду та під час захисту дисертацій, особливо щодо новизни одержаних результатів та їх значення для науки завжди породжували творчі наукові дискусії, кінцевим результатом яких є істина.

Дуже любив Костянтин Меркурійович спілкуватися з молоддю, особливо талановитою, думаючою, творчою, наполегливою. Авторам цієї статті дуже запам'яталися неодноразові зустрічі Костянтина Меркурійовича зі студентами хіміко-біологічного факультету Терно-

пільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: чи то як голова Ради старійшин Української республіканської партії «Собор» для вирішення деяких суспільно-політичних питань в обласній організації цієї партії, чи як голова комісії з акредитації Кременецького гуманітарно-педагогічного інституту імені Т. Г. Шевченка, чи як учасник велопробігу народних депутатів, що входять до Української республіканської партії «Собор» на чолі з її головою А. С. Матвієнком по місцях історичної слави Української держави за маршрутом «Київ – Холм – Київ», що пролягав і через визначні історичні місця Тернопільщини, чи проїздом, повертаючись із Оксфордського університету, де він читав лекції. Кожного разу Костянтин Меркурійович знаходив час, щоб прочитати лекції та поспілкуватися зі студентами-біологами Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Запамяталася лекція, прочитана ним для студентів-біологів хіміко-біологічного факультету університету через декілька днів після Оксфорда. Після лекції Костянтину Меркурійовичу студенти задали дуже багато запитань не лише біологічного характеру, але й на суспільно-політичну тематику. Коли ми запитали Костянтина Меркурійовича яке його враження від студентів Тернопільського національного педагогічного університету, то він жартома відповів: «А вони не гірші, ніж студенти Оксфордського університету».

В науковому доробку академіка НАН України Костянтина Меркурійовича Ситника понад 500 наукових праць, у т. ч. понад 50 монографій, довідників, словників, навчальних посібників. Він створив наукову школу фітофізіологів, підготувавши понад 30 докторів і кандидатів наук, серед яких академік НАН України Юрій Юрійович Глеба та ін.

Вчені, викладачі та студенти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка з великим смутком дізналися про смерть Костянтина Меркурійовича Ситника. Це велика втрата для ботанічної науки України й світу.

На завершення хочемо сказати: допоки в науці будуть такі вчені, яким був і назавжди залишиться академік Костянтин Меркурійович Ситник і вдячні учні, які зберігатимуть у своїй пам'яті пошану і любов до своїх Учителів, – українська наука житиме в віках.

Пам'ять про академіка Костянтина Меркурійовича Ситника — видатного вченого-фітобіолога, вченого серцем і розумом, громадського і політичного діяча, українського патріота, Людини з великої літери назавжди залишиться в серцях його рідних, друзів, колег і учнів.

Н. Н. Барна, Л. С. Барна

Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка

ПАМ'ЯТИ АКАДЕМІКА НАН УКРАЇНИ КОНСТАНТИНА МЕРКУРИЄВИЧА СЫТНИКА
(3.06.1926 — 22.07.2017)

22 июля 2017 года на 92 году жизни ушел из жизни выдающийся украинский ученый в области биологии, ботаники, физиологии растений, генетической клеточной инженерии растений и экологии, общественный и политический деятель, академик НАН Украины, доктор биологических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, лауреат Государственных премий Украины в области науки и техники, вице-президент НАН Украины, депутат Верховной Рады Украины трех созывов, директор Института ботаники имени Н. Г. Холодного НАН Украины (от 2004 г. – почетный директор) — известный в Украине, Европе и в мире ученый – фитобиолог Константин Меркуриевич Сытник.

Основные направления научных исследований К. М. Сытника — структурно-функциональная организация наземных экосистем и геосоциосистем; комплексное изучение влияния факторов космического полета на растительные организмы; создание совместной программы украинско-американского эксперимента исследования биологических эффектов гравитации на клеточном уровне, которая была успешно реализована во время полета украинского космонавта Л. К. Каденюка на корабле «Колумбия» (США, 1997); организация совместных исследований с охраны природы ученых трех республик: Украины, Беларусь и Молдовы; глубокие физиолого-биохимические исследования растительных организмов на популяционном, организменном, органном, клеточном, субклеточном и молекулярном уровнях.

Кроме того, по словам видных ученых-биологов академика НАН Украины, геоботаника Ю. Р. Шеляга-Сосонко, членов-корреспондентов НАН Украины, физиолога растений Л. И. Мусатенко и миколога И. А. Дудки, академика К. М. Сытника характеризовали черты современного руководителя академического учреждения: чрезвычайно широкий круг интересов, феноменальная научная интуиция, неисчерпаемая энергия, бескомпромиссная смелость и принципиальность, глубокая эрудиция, лекторское искусство, педагогический талант в совокупности с аналитическим сложением ума, врожденным интеллектом, прекрасной памятью, критическим и масштабным мышлением и умением видеть то, что не дано другим, уникальным даром предвидения новых, перспективных направлений развития науки, разносторонней и чрезвычайно активной деятельностью. К. М. Сытник — автор свыше 500 научных работ, в т. ч. около 50 монографий.

Ученые, преподаватели и студенты Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка с глубоким прискорбием узнали о кончине Константина Меркуриевича Сытника.

Память об академике Константине Меркуриевиче Сытнике — выдающемся ученом-фитобиологе, ученом сердцем и умом, политическом и общественном деятеле, украинском патриоте, Человеке с большой буквы навсегда останется в сердцах его родных, друзей, коллег и учеников.

Ключевые слова: ботаника, физиология растений, фитобиология, экология, генетическая клеточная инженерия, охрана природы, гравитация, популяционный, клеточный, субклеточный, молекулярный уровни

N. N. Barna, L. S. Barna

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

IN MEMORY OF KONSTANTIN MERKURIEVICH SYTNIK, ACADEMICIAN OF NAS
OF UKRAINE (3.06.1926 — 22.07.2017)

On July 22, 2017, an eminent Ukrainian scientist in the field of biology, botany, plant physiology, genetic cellular plant engineering and ecology, public and political figure, academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, doctor of biological sciences, professor, honored worker of science and technology, laureate of the State Prizes of Ukraine in the field of science and technology, vice-president of the National Academy of Sciences of Ukraine, deputy of the Verkhovna Rada of Ukraine of three convocations, director of the N. Kholodny Institute of Botany of the National Academy of Sciences of Ukraine (since 2004 - honorable director), a world-known man of science, Konstantin Merkurievich Sytnik, passed away at the age of 92.

The main areas of research of K.M. Sytnik include structural and functional organization of terrestrial ecosystems and geosocial system; complex study of the influence of space flight factors on plant organisms; the creation of a joint program of the Ukrainian-American experiment to study the biological effects of gravity at the cellular level, which was successfully realized during the flight of Ukrainian astronaut L.K. Kadenyuk aboard the Columbia ship (USA, 1997); collaborative work of scientists from Ukraine, Belarus and Moldova on the project of nature protection; comprehensive physiological and biochemical studies of plant organisms at different levels.

In addition, such famous men of science as Yu.R. Sheliaha-Sosonko, a prominent scientist and biologist, L.I. Musatenko, a plant physiologist and I.A. Dudka, a mycologist, all describe academician K.M. Sytnik as a man of many scientific accomplishments having a retentive memory and a well of energy, uncompromising in his attitude, proactive in his approach, proficient in teaching and speaking, with a wide range of interests and a shrewd and versatile mind mixed with exceptional analytical skills, great expertise and a keen insight into the scientific progress. K.M. Sytnik is the author of more than 500 scientific works, including about 50 monographs.

All scholars, teachers and students of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University were sorry to hear the news of the death of Konstantin Merkurievich Sytnik.

A personality of Konstantin Merkurievich Sytnik, an outstanding scientist, a public figure, a scientifically minded and hearted person, a man with a capital M, will always remain in the hearts of his relatives, friends, colleagues and students.

Key words: botany, plant physiology, phytobiology, ecology, genetic cell engineering, nature protection, gravity, population, cell, subcellular, molecular levels